

MLADOLETNIŠKO PRESTOPNIŠTVO V SLOVENIJI SKOZI LETA

IZA KOKORAVEC IN GORAZD MEŠKO

Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede, Ljubljana, Slovenija
E-pošta: iza.kokoravec@fvv.uni-mb.si, gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si

Povzetek Poglavje zajema temeljit pregled prispevkov in študij raziskovalcev ter različnih strokovnjakov na področju mladoletniškega prestopništva v Sloveniji po letu 1991. Tako teoretični kot statistični pregled v prispevku se opirata izključno le na izsledke slovenskih avtorjev v navedenem času. Sprva bomo predstavili obdobje adolescence, ki je kritično za razvoj prestopništva in predstavili dejavnike, ki najbolj (so)vplivajo na prestopništvo. Nato bomo predstavili glavne ugotovitve slovenskih raziskovalcev, ki so preučevali mladoletniško prestopništvo po različnih tematikah, predstavili glavne izsledke raziskav, ki so jih izvedli slovenski strokovnjaki in vključujejo vsaj določene elemente mladoletniškega prestopništva. Opravili bomo tudi pregled dostopnih policijskih poročil in statističnih podatkov, na katere so se sklicevali slovenski avtorji, ter prikazali položaj mladoletniške kriminalitete v Sloveniji. Ugotavljali bomo, katere oblike kriminalitete so najpogostejše, če prevalenca narašča, in ali obstaja trend v mladoletniški kriminaliteti. Na koncu bomo v razpravi še enkrat povzeli glavne ugotovitve in podali predloge za prihodnje raziskovanje.

Ključne besede:

mladoletniško prestopništvo, mladostniki, mladoletniška kriminaliteta, dejavniki tveganja, Slovenija

JUVENILE DELINQUENCY IN SLOVENIA OVER THE YEARS

IZA KOKORAVEC & GORAZD MEŠKO

University of Maribor, Faculty of Criminal Justice and Security, Ljubljana, Slovenia
E-mail: iza.kokoravec@fvv.uni-mb.si, gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si

Abstract The chapter covers a thorough review of studies and articles of researchers and various experts in the field of juvenile delinquency in Slovenia after 1991. Both theoretical and statistical reviews in the paper are based solely on the findings of Slovenian authors. We will first present the period of adolescence, which is critical for the development of delinquency, and present the factors that most (co) influence delinquency. We will then present the main findings of Slovenian researchers who have studied juvenile delinquency on various topics, present the main findings of research conducted by Slovenian experts, which include at least certain elements of juvenile delinquency. We will then review the available police reports and statistical data referred to by Slovenian authors and present the situation of juvenile delinquency in Slovenia. We will observe which types of crime are most common, if prevalence is increasing, and whether there is a trend in juvenile delinquency. Finally, in the discussion, we will once again summarize the main findings and make suggestions for future research.

Keywords:

juvenile
delinquency,
juveniles,
youth
crime,
risk
factors,
Slovenia

1 Uvod

Mladoletniško prestopništvo zajema različne oblike odklonskega vedenja otrok in mladotnikov, ki kršijo določena družbena pravila in so za mladotnike ocenjena kot škodljiva (Filipčič, 2015; Šelih, 1973). Dekleva (2010) pravi, da izraz prestopništvo običajno uporabljamo le za označevanje prestopniških vedenj mladih, ne pa tudi odraslih oseb ter da ga v širšem smislu lahko razumemo tudi kot odklonskost in v ožjem smislu kot kriminaliteto. Vsebina odklonskega obnašanja oz. mladotniškega prestopništva je zelo heterogena, saj se vanj štejejo tista deviantna ravnanja in dejanja posameznikov, ki so v konkretnem času, prostoru in družbenem okolju nesprejemljiva ali pa jih kazenski zakon opredeljuje kot kazniva (Dekleva, 2010; Globočnik, 2000). Poleg izvrševanja kaznivih dejanj (premoženjskih, nasilnih itd.) in izvrševanja prekrškov (motenja javnega reda in miru, vandalizma itd.) obstajajo tudi druge oblike neprilagojenega vedenja mladih (Šelih, 1973), kot so vedenja, povezana z uporabo drog, spolnostjo, oblačenjem, priljubljeno glasbo (Dekleva, 2010), vrstniško nasilje, izostajanje od pouka in beg od doma (Filipčič, 2015). Nekatera od teh vedenj sodijo tudi v tako imenovane statusne prekrške, kar pomeni, da so kazniva in obsojanja vredna le v primerih, ko jih storijo mladotniki in otroci, ne pa tudi odrasli oz. polnoletni¹ (Dekleva, 2010). Tivadar (2000) razloži, da je morda ravno tu možno razumeti, zakaj mladi občasno kršijo zastavljena pravila, in da se ravno s prepovedovanjem in moraliziranjem krepijo družbene institucije, ki ta ravnanja želijo preprečiti.

Razumeti je treba tudi starostno opredelitev prestopništva. Zavedati se namreč moramo, da se v kazensko-pravnem kontekstu uporabljata izraza 'mladotniško' in 'mladinsko' prestopništvo, kjer se prvo nanaša na skupino mladih, ki so stari med 14 in 17 let, drugo pa je veliko bolj nedefinirano in se lahko nanaša na mlade od kazensko-pravne kategorije 'otrok' (do 14 let) pa do dela mladih polnoletnih (od 18 let dalje, do 21 let, morda do 25 let ali celo do 29 let) (Dekleva, 2010). Tudi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) termin 'mladina' zajema mlade ljudi, zlasti med 14. in 25. letom starosti (Bajec, 1994; 559), definicija Urada za mladino RS pa pod mlade šteje osebe med 15. in 29. letom starosti (Bučar, 2004). V prispevku bomo od te točke dalje uporabljali izraz mladotniki (14–18 let), mladostniki (otroci in mladotniki) in izraz mladotniško prestopništvo ter predstavili ugotovitve

¹ Dober primer statusnih prekrškov so npr. kajenje, uživanje alkohola, vožnja avtomobilov ipd. Takšna vedenja so mladim začasno prepovedana in so zato slaba, a so, ko dosežejo pravo starost, dovoljena ali celo spodbujana (Tivadar, 2000).

raziskovalcev iz Slovenije, ki so raziskovali in pisali o prestopništvu med mladoletniki.

Mladoletniško prestopništvo je pojav, s katerim se srečujemo v večjem ali manjšem obsegu povsod po svetu in na katerega je posebno pozorna vsaka sodobna družba (Oven, 1995; Singer, 1997). Zanimanje družbe in strokovnjakov se je očitno povečalo v 90. letih prejšnjega stoletja, ko se je s povečanim zavedanjem novih vrst pravic začelo tudi vedno bolj zavedati njihovih kršitev (Dekleva, 2010). Pri mladoletniškem prestopništvu gre za del prebivalstva, ki bo v prihodnosti prevzel odgovornost za razvoj družbe, zato družbi ni vseeno, kakšna je kakovost tega prebivalstva (Singer, 1997). Tu do izraza nedvomno pride znan rek 'na mladih svet stoji', saj odrasli pričakujejo, da so mladi dobro izobraženi, nekonfliktni, spoštljivi in se držijo določenih družbenih pravil, kajti prav oni predstavljajo podporne družbene stebre in v svet s svojim udejstvovanjem vnašajo največ sprememb. Brinc (2000) pravi, da je mladoletniško prestopništvo zelo pogosta tema razprav o socialni kriminalitetni politiki, kjer posamezna izjemna kazniva dejanja² spodbudijo širše razprave o nevarnostih mladoletniškega prestopništva, javno mnenje o njem, pa je oblikovano na podlagi poročanja medijev in poročil policije, ki s svojimi načini obveščanja spodbujajo kaznovalno usmeritev pri obravnavanju mladoletnikov. Dejstvo je, da izjemna kazniva dejanja predstavljajo le majhen del prestopništva, a v medijih prevladuje podoba o prestopniških in problematičnih mladostnikih, ki jim primanjkuje moralnih norm in se neodgovorno obnašajo (Tivadar, 2000). A čeprav je večina prestopniških vedenj trivialnih, lahko za nekatere mladostnike predstavlja nevarnost, saj se začetni manjši prestopki lahko prelevijo v nevarnejše prestopništvo, kar lahko pospeši razvoj kriminalne kariere in kriminalnega življenjskega stila (Brinc, 2000). Tudi Singer (1997) omenja, da se iz manjšega dela prestopniške populacije mladih kasneje razvijejo kriminalni povratniki, večkratni povratniki in prestopniki iz navade, ki so nato odporni na vse vzgojne ukrepe, prevzgojo in obravnavo. Vseeno pa se tako Brinc (2000) kot Singer (1997) strinjata, da je normalno, da so mladoletniki v času svojega odraščanja občasno prestopniški in da ne nazadnje sledijo nastanku in strukturi skupne kriminalitete neke družbe in so le odraz celotnega stanja in dogajanja v družbi ter njenih moralnih in etičnih vrednot.

² Posebno huda kazniva dejanja, kot npr. hude telesne poškodbe, posilstva, umori itd.

Mladoletniškemu prestopništvu v današnjih časih številni raziskovalci različnih strok posvečajo veliko pozornosti in ga raziskujejo z mnogih vidikov. Možno je raziskovati njegovo pojavnost (oblike, vrste, kraj in čas, način storitve itd.), vzroke v ožjem ali širšem družbenem okolju (domnevno relevantne osebnostne značilnosti, značilnosti družine, prijateljev in drugih družbenih institucij, ekonomska situiranost itd.) ali obravnavanje oz. družbeno odzivanje (načini dela s prestopniki, njihovega kazenskega obravnavanja, vzgojnega ali socializacijskega delovanja, svetovanja, pomoči itd.) (Dekleva, 2010; Oven, 1995). V tem prispevku želimo prikazati poglobljen pregled prispevkov in raziskav slovenskih strokovnjakov, s čimer želimo postaviti okvir za prihodnje raziskovanje prestopniškega vedenja mladostnikov. V okviru programske skupine *Varnost v lokalnih skupnostih* bomo sodelovali v mednarodni študiji o samonaznanitvi mladoletniškega prestopništva in viktimizacije.

2 Obdobje adolescence in nasilje mladostnikov

Za razumevanje razvoja prestopništva in nasilnega ter odklonskega obnašanja mladostnikov ter razreševanje njegove problematike je potrebno dobro poznavanje časa mladosti oz. adolescence³. To je obdobje med otroštvom in odraslostjo človeka, ki predstavlja pomemben prehod iz enega v drugo življenjsko obdobje in kjer mladostniki iz pubertete preidejo v odraslost (Lavš, 1994; Globočnik, 1997; Meško, 1997). V adolescenci se mladostniki soočajo s svojim mentalnim, čustvenim, socialnim in moralnim razvojem ter telesno zrelostjo (Meško, 1997; Pačnik, 1997). Mladostnik v obdobju adolescence želi doseči premik od odvisne k neodvisni osebi, izoblikovati svojo identiteto in takšne spretnosti v vedenju, kot jih imajo odrasli (Pačnik, 1997). Meško (1997) razloži, da adolescent v tem času išče svojo lastno identiteto in eksperimentira z igranjem različnih vlog. Tomori (2000) pravi, da mladostnik začne oblikovanje lastnega vrednostnega sistema, saj se v času adolescence razvijajo tudi njegove spoznavne sposobnosti in je zmožen vedno bolj abstraktnega mišljenja. V procesu socializacije otrok osvaja moralne norme in načela, ki jih pridobi od staršev in širšega družbenega okolja, in jih nato usvoji kot svoja ter jih počasi nadgrajuje in usklajuje s svojimi lastnimi prepričanji in vrednotami, ki delujejo kot regulator njegovemu vedenju (Skalar, 1987; Tomori, 2000).

³ Pačnik (1997) razlikuje tri stopnje adolescence, kjer je prva *predadolescenca* (11–12 let oz. 12–13 let pri fantih), druga *zgodnja adolescenca* (13–15 let) in zadnja *pozna adolescenca* (15–19 let).

Obdobje adolescence pa je tudi čas, ko se mladostniki pogosto vedejo uporniško in prihajajo v konflikt z zahtevami in zapovedmi družbe (Oven, 1995). Tomori (2000) razloži, da v času adolescence pri mladostnikih prihaja do različnih hormonskih in telesnih sprememb in nepredvidljive odzivnosti avtonomnega živčnega sistema, kar se odraža pri težkem obvladovanju čustev in dinamičnih razpoloženj. Njihov samonadzor je slabši, vedno pogosteje se pojavljajo želje po vznemirjenju in tveganih dejavnostih (tvegani športi, tvegana vedenja, igranje na srečo itd.), pogosto pa so potrebni tudi različnih sprostitvev in sproščanja svoje energije (šport, glasba, razgrajanje, izzivanje itd.). Tomori omeni tudi težnjo po samopotrditvi, potrjevanju ter doseganju lastne vrednosti in pripadnosti med vrstniki, nasprotovanje in upiranje avtoriteti in avtoritarnim likom, vključevanje v širši socialni prostor in uživanje različnih dovoljenih in prepovedanih drog. Mladostniki so v tem času izpostavljeni raznim stresom in skušnjavam, kot so seksualnost, dostop do alkohola, tobaka in drog, različna motorna vozila in orožja, ki so lahko zanje ali za okolje ogrožajoča, pa četudi jih uporabljajo le priložnostno ali za sprostitvev (Pačnik, 1997). Številne težave, ki jih mladostniki v tem času doživljajo ali s katerimi se soočajo, so večinoma normalen pojav, a hkrati je to obdobje tudi najbolj kritično za razvoj prestopniškega vedenja in začetka kriminalne poti (Meško, 1997; Oven, 1995). Singer (1997) pravi, da so v tem času fizična pripravljenost, obvladovanje različnih ovir in pomembnost statusni simboli, kjer se mladi pri izvajanju prestopniških dejanj pogosto želijo dokazovati, samopotrčiti, preizkusiti svoje zmožnosti, izkusiti pustolovščino ali pa jim to predstavlja sprostitvev ali maščevanje. Mladostniki redko, predvsem v primerih premoženjskih kaznivih dejanj, to izvajajo le zato, ker bi si želeli prisvojiti premoženjsko korist.

Mladostniki se na izzive, stres in tveganja odzivajo tudi z nasilniškim vedenjem, za katero velja, da v družbi pogosto vzbuja ogorčenje in strah, mnogi pa menijo, da nasilje mladostnikov narašča (Globočnik, 1997). Nasilje se lahko definira kot grobi napad na drugo osebo ali osebe, ki rezultira v izrazitem poškodovanju ali prizadetju fizične škode (Žužul, 1989: 46), SSKJ pa nasilje definira kot dejaven odnos do nekoga, značilen po uporabi pritiska in sile (Bajec, 1994: 624). Dekleva (2000) opozarja, da je nasilje sicer socialno konstruiran pojem, kar pomeni, da nima specifične opredelitve, ki bi veljala v vseh krajih in različnih časih, saj nasilje predstavlja to, kar je v neki družbi proglašeno za nasilje.⁴ Nasilje se lahko izraža kot

⁴ Različne oblike nasilja so torej postavljene na kontinuumu od sprejemljivih vedenj pa do odločnega zavračanja in uporabe opredelitev kazenske zakonodaje (Dekleva, 2000).

fizično, verbalno, socialno, ekonomsko in psihično, ki je lahko naperjeno zoper posameznike, skupine ali predmete (Dekleva, 2000; Globočnik, 1997). Družba je še posebno občutljiva na nasilje, ko je govora o mladostnikih, ker se šele v času adolescence pojavi sposobnost tolikšnega nasilnega vedenja, ki lahko resno ogroža druge, ker se nasilje pri mladostnikih izraža kot neuspeh socializacijskih prizadevanj družbe in ker mladostniki ob nezmožnosti uporabe drugih načinov za doseg svojih ambicij najpogosteje uporabljajo fizično nasilje, ki je tudi najbolj opazno in moteče (Dekleva, 2004). Poleg psiholoških značilnosti posameznikov, ki uravnavajo nasilniško vedenje v različnih stresnih okoliščinah, tudi socialno okolje s svojimi vrednotami, zapovedmi, kulturo in spremembami pomembno vpliva na nasilje v neki družbi (Globočnik, 1997). Dekleva (1996a) pravi, da je nasilje mladostnikov velikokrat tudi odraz nasilja odraslih, naj si bo preko (ne)posrednega, individualnega ali strukturnega nasilja. Nasilje, v kakršni koli obliki že, v družbo vnaša kaos, kaos povzroča strah, strah vzbuja občutek negotovosti, negotovost sili ljudi v pasivnost in jih napolnjuje z občutkom nemoči, ta občutek nemoči pa se hitro lahko spremeni v zgrešeno spoznanje ujetosti, s čimer nasilneži pridobijo navidezno legitimnost, žrtve pa razlog za opravičevanje svoje pasivnosti (Lisec, 2004). Nasilje je postalo vse bolj pogosto sredstvo za reševanje sporov in problemov in mnogi ta vzorec vedenja vključujejo v svoje ožje in širše družbeno okolje (Čelesnik in Bobnar, 2004).

Mladoletniki v Sloveniji odraščajo v družbi, ki je v tranziciji in kjer se mladoletniško prestopništvo pogosto povezuje s številnimi spremembami in pojavi sodobne družbe, kot so globalizacija, urbanizacija, modernizacija, mobilnost, hitra tehnološka razvitost in potrošništvo, ki zanje pomenijo nove izzive in tveganja ter vplivajo nanje skozi temeljne institucije, s katerimi se soočajo v vsakdanjem življenju, hkrati pa se dandanes zmanjšuje tudi družbeni nadzor in povečujejo odtujenost, individualizacija in anonimnost (Globočnik, 1997; Huselja, 2004; Krek, 2004; Rener, 2000). Krek (2004) današnjo družbo poimenuje 'družba tveganj' za katero pravi, da sicer res daje mladostnikom veliko možnosti za napredovanje in razvoj, a hkrati tega ne morejo doseči vsi. Mladostniki se morajo hitro prilagajati na spremenljive razmere in izoblikujeta se dve kontrastni skupini, zmagovalci in poraženci, kjer med poraženci niso več le te iz klasičnih nepriviligiranih okolij, nižjih razredov in družbenih manjšin (Krek, 2004; Rener, 2000). Rener (2000) poudarja, da družbena ranljivost in tveganja postajajo prevladujoči milje sodobnih mladostnikov. Krek (2004) prav tako opozarja, da družba prevzema vedno več nalog, ki so jih včasih imele in izvajale primarne družine, in mladostnike v današnjem odnosu do družbe primerja z marginalnimi skupinami, ki se trudijo doseči enakovrednost. Ker se morajo mladi za

polnopravni položaj izjemno potruditi in so do neke mere izključeni iz družbe, je treba tudi na nasilje in prestopništvo gledati kot enega izmed odgovorov na njihov položaj.

3 Dejavniki tveganja in zaščitni dejavniki

Občasna prehajanja meja dovoljenega so sorazmerno pogosta in normalna v obdobju adolescence, a ravno tista trajnejša in resna prestopniška vedenja nekaterih mladostnikov so le del kontinuitete, ki nato prehaja še v odraslost, in so posledica številnih vplivov v obdobju odraščanja (Tomori, 2000). Obstaja mnogo neugodnih vplivov v obdobju adolescence, za katere se uporabljata izraza, kot sta ogrožajoči dejavniki ali dejavniki tveganja (Kos-Mikuš, 1992). Prestopništva oz. odklonskega vedenja ni možno pripisati le enemu samemu vzroku, saj gre pri različnih mladostnikih za različna ozadja in dejavnike. Prav tako prestopniškega vedenja ni možno pojasniti na preprost način, saj ne gre le za različne vzroke v različnih primerih, temveč lahko tudi v vsakem primeru nastopa več vzročnih dejavnikov hkrati (Skalar, 1987; Tomori, 2000). Poznavanje dejavnikov tveganja nedvomno povečuje možnosti za razumevanje prestopniškega vedenja in nudenja pomoči mladostnikom (Filipčič, 2015).

Različni avtorji prikažejo in definirajo različne dejavnike tveganja, a večina se strinja, da na mladostnike vplivajo osebni dejavniki in dejavniki širšega okolja (družina, šola, vrstniki, sosesa, mediji itd.) (Bučar Ručman, 2004; Cugmas, 2000; Dekleva, 2002; Kastelic in Mikulan, 2004; Kos-Mikuš, 1992; Meško in Bertok 2013b; Pačnik, 1997; Skalar, 1987; Strojcin, 1997; Tomori, 2000; Vuga Beršnak in Prezelj, 2020). Obstaja torej konsenz za vpliv naslednjih dejavnikov tveganja na prestopništvo:

1. Osebnostne značilnosti

Skalar (1987) pravi, da je dejavnike tveganja najprej treba iskati v otrokovi osebnosti, v njegovih dispozicijah, v prikrašanostih in osebnostnih lastnostih. Skalar razloži, da se že v otrokovem zgodnjem razvoju ustvari notranja osebnostna naravnost za takšno ali drugačno vedenje, ki kasneje lahko vpliva oz. je lahko značilna za prestopniško vedenje. Tomori (2000) sem šteje konstitucijske lastnosti (impulzivnost, ekstravertiranost itd.) in psihološke lastnosti (majhna samopodoba in nizka raven spoštovanja, potreba po sprejetosti med vrstniki, slabša socialna zrelost, asocialne osebne motnje itd.).

2. Družina

Več avtorjev poudarja pomembnost družine⁵ in njenega vpliva na mladostnika ter razvoj prestopniškega vedenja (Bučar Ručman, 2004; Filipčič, 2015; Huselja, 2004; Kos-Mikuš, 1992; Meško in Bertok 2013b; Skalar, 1987; Tomori, 2000). Pečar (1991) opozarja, da ima družina posebno mesto med dejavniki socializacije zato, ker je najmanj odtujena človeška skupina. Tudi Bučar Ručman (2004) pravi, da je ravno družina tisti dejavnik, ki vpliva na razvoj mladostnikovega zaznavanja, kaj je prav in kaj narobe, ga nauči, kaj je v družbi sprejemljivo in kako se soočati s problemi in stres. Splošno sprejeto mnenje je, da so mladostniki, ki odraščajo v neurejenih družinah (ločeni starši, alkoholizem, pogosti prepiri med starši itd.), bolj nagnjeni k prestopniškemu vedenju (Filipčič, 2002). Tomori (1997) z družino poveže naslednje dejavnike tveganja: samospoštovanje in samopodoba, odnos do avtoritet, neprimerna vzgoja in vzgojne metode, nezmožnost obvladovanja stresov in neustrezni starševski liki, medtem ko Bučar Ručman (2004) dodaja še čustven odnos med staršema in otroki, nadzor otrokovega vedenja in patologijo staršev.

3. Vrstniki

Mladostnikom v času adolescence ogromno pomenijo tudi vrstniki in druženje s prijatelji. Vpliv družine je nanje v tem času vedno manjši, družba in še posebno njihovi vrstniki pa imajo vedno večji vpliv nanje (Bučar Ručman, 2004). Vrstniki bistveno in neposredno vplivajo tudi na število in obliko prestopniških dejanj (Meško in Bertok, 2013b). Bučar Ručman (2004) razloži, da mladostnik doživlja lastno vrednost mnogo bolj povezano z oceno vrstnikov in je zato tudi pripravljen storiti marsikaj, da bi se počutil sprejetega. V spontanah grupacijah vrstnikov pa se oblikujejo tudi skupne vrednote, stališča in predsodki, ki pa niso nujno vedno prilagojeni družbenim vrednotam in normam in lahko povzročajo razvoj uporniškega in odklonskega vedenja (Bučar Ručman, 2004; Huselja, 2004; Pušnik, 1999).

⁵ Kot družino razumemo lahko družino, v kateri se posameznik rodi, družino, ki jo oblikuje s skupnim življenjem z drugo osebo, kot razširjeno družino poleg zakoncev in otrok, kot enostarševsko družino, kot zvezo istospolnih partnerjev, kot dopolnjeno družino (skupnost starša in otrok z novim partnerjem in njegovimi otroki), nuklearno družino (oče, mati in otroci) ter samsko družino. Med vsemi navedenimi oblikami je dandanes najpogostejša oblika ravno nuklearna družina (Filipčič, 2002).

4. Šola

Mnogo avtorjev se tudi strinja, da se na izobraževalnih institucijah dogaja veliko odklonskega in nasilniškega vedenja ter da je ena izmed pomembnih funkcij šole preprečevanje takšnega vedenja (Meško in Bertok, 2013b; Pušnik, 1996; Skalar, 1987; Strojín, 1997; Tomori, 2000; Vodopivec, 1997). Šola je ključna družbena institucija tako vzgoje kot sistematičnega izobraževanja in je prostor, kjer mladostniki preživijo ogromno časa (Bučar Ručman, 2004; Pušnik, 1996; Šulc in Bučar Ručman, 2019). Kos-Mikuš (1992) pravi, da se šola z odklonskim vedenjem najpogosteje povezuje v smislu neustreznih zahtev, ki marginalizirajo veliko število dijakov in z drugimi stresogenimi vplivi. Dejavniki, s katerimi šola vpliva na nasilno in odklonsko vedenje mladostnikov, so med drugim neustrezne zahteve, ki marginalizirajo dijake, splošno neugodno ozračje šole, neugodni odnosi med mladostniki, osebnosti učiteljev, nezmožnost telesnega sproščanja itd. (Kos-Mikuš, 1992; Lampe et al., 2002).

Strokovnjaki pa ugotavljajo, da obstajajo tudi neranljivi ali odporni otroci, katerih napoved glede raznih tveganih znakov je izrazito neugodna, pa kljub temu ostajajo osebno močni in uspešno obvladujejo pritiske ter ne izkazujejo prestopniškega vedenja (Kos-Mikuš, 1992). Kos-Mikuš pravi, da obstajajo pojavi, dogajanja in procesi, katerih vpliv na posameznika, ki je izpostavljen nekim ogrožajočim dejavnikom, deluje ugodno in varovalno, kar stroka poimenuje varovalni oz. zaščitni dejavniki. Zaščitni dejavniki so tako kot pri dejavnikih tveganja lahko osebni (sposobnost čustvenega odzivanja in obvladanja stresnih položajev, mladostnikov pozitivni odnos do prihodnosti, čustvena stabilnost, pozitivna samopodoba, dobre socialne sposobnosti, dobra prilagodljivost itd.) in iz družinskega ali širšega okolja (čustvena opora družine, dobri medsebojni odnosi v družini, jasno postavljena pravila vedenja v družini, občutek pripadnosti in sprejetosti med vrstniki, občutek pripadnosti svojemu sociokulturnemu okolju, dobro okolje in odnosi v šoli, vključenost v skupine, organizacije in interesne dejavnosti, dobri odnosi v soseski itd.) (Kos-Mikuš, 1992; Tomori, 2000).

Tako dejavniki tveganja kot zaščitni dejavniki so torej tisti, ki zmanjšujejo ali povečujejo verjetnost, da se mladostniku nekaj zgodi ali pa se razvije določeno vedenje (Dekleva, 2002). Več kot je pri mladostniku prisotnih zaščitnih dejavnikov, manjša možnost je, da bodo dejavniki tveganja nanj tako močno vplivali, da bi razvil prestopniško in odklonsko vedenje. V prihodnjih podpoglavjih so prikazane glavne

ugotovitve raziskovalcev o določenih dejavnikih, ki se povezujejo s prestopništvom mladostnikov.

3.1 Družina in prestopništvo

Družina je pomemben dejavnik pri mladostnikovem odraščanju in njegovi samopodobi in čeprav postanejo odnosi z vrstniki v času adolescence zanje pomembnejši, ima večina otrok potrebo ohraniti starše kot objekt navezanosti, h katerim se zatečejo po oporo in udobje v stresnih položajih (Cugmas, 2000). Družina je primarna družbena skupina, v kateri mladostnik dobi prve informacije o odnosih, vlogah posameznikov, pravih in normah obnašanja in kjer dobi občutje lastne vrednosti in zaupanje v ljudi in svet (Pušnik, 2012). Kanduč (2001) pravi, da družina ni le institucija, v kateri njeni člani skupaj preživljajo mnogo prostega časa, ampak tudi okolje, kjer potekajo skupne dejavnosti, ki niso vedno povsem identične med vsemi člani. Prav tako se člani družine med seboj dobro poznajo in poznajo želje, potrebe, navade in šibke točke ostalih članov, kar lahko postane še posebno koristno v sporih in konfliktih. Muršič (2011) poudarja pomen vzgoje in škodo, ki jo prinese mladostnikom v razvojnem procesu. Problematične so predvsem prestroge vzgoje, preveč zaščitniške in permisivne vzgoje ter neuskkljenost staršev in nedosledne vzgoje. Kanduč (2001) tudi komentira, da je družina skorajda sinonim za zasebnost, saj predstavlja kraj, kamor se posameznik lahko umakne pred javnostjo, a je hkrati tudi skupina, iz katere je pogosto zelo težko izstopiti. To se še posebno pozna pri mladostnikih, ki še niso dopolnili 18 let in živijo v nasilnih družinah.

Družina predstavlja najnevarnejši kraj, kjer obstaja največja možnost, da bo posameznik žrtev fizičnega, psihičnega ali spolnega nasilja in zanemarjanja, prav tako pa mladostnikov odnos in vloga v družini lahko pomembno vplivata na nastanek prestopništva (Filipčič, 2000; Tomori, 2000; Čelesnik in Bobnar, 2004). Mladostniki, ki doživljajo nasilje v družini (bodisi na sebi ali med starši), se nanj odzivajo s strahom, tesnobo, krivdo, sramom, žalostjo, obupom ali ambivalentnimi čustvi (mešanico ljubezni in sovraštva, jeze, prezira, razočaranosti itd.) (Muršič, 2011; Pušnik, 2012). Fizično nasilje je sicer največkrat opaženo in prepoznano, a pogosto se pojavlja tudi skupaj s psihičnim ali celo spolnim nasiljem (Tomori, 2000; Čelesnik in Bobnar, 2004). V javnosti velja prepričanje, da se o spolnem nasilju nad otroki govori le pri posilstvu, vendar predsednica združenja proti spolnemu nasilju Katja Bašič (Žagar v Bučar Ručman, 2004) opozarja, da je ena izmed najpogostejših oblik spolne zlorabe otroka otipavanje. Storilec spolne zlorabe mladostnika najpogosteje

prihaja znotraj družine ali pa je oseba zunaj družine (družinski prijatelji, poklicne osebe kot npr. učitelji, trenerji, zdravstveni delavci ali duhovniki) (Bučar Ručman, 2004). Odrasle osebe največkrat s spolno zlorabo izkoristijo podrejeni položaj mladostnika in njegovo čustveno odvisnost, prav tako pa s tem najpogosteje želijo uveljaviti, povečati ali dokazati svojo moč in premoč (Filipčič, 2002; Čelesnik in Bobnar, 2004). Spolna zloraba mladostnika vzbudi največ pozornosti javnosti in poročanja medijev ter postavlja stroge zahteve po obravnavanju storilcev (Filipčič, 2002).

V Sloveniji je leta 1985 Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti (IKPF) prvič obravnaval obseg pojava trpinčenja otrok, kjer je vodja raziskave *Nekateri vidiki trpinčenja otrok – pravno, medicinsko in socialno-skerbstveno obvarovanje* Alenka Šelih s pregledom sodne statistike ugotavljala število kaznivih dejanj, kjer so bili žrtve otroci (Šelih, 1985). Spremljala je vse oblike trpinčenja otrok in v opazovanem obdobju ugotovila 30-odstotno zvečanje števila oseb, obsojenih za kazniva dejanja, storjenih na škodo mladostnikov. Leta 1995 pa je Pavlovič (1997) z delovno skupino za institucionalno obravnavanje zlorabljenih, trpinčenih in zanemarnjenih otrok ugotavljal, koliko primerov so pri svojem delu opazile nekatere nerepresivne službe. Na podlagi podatkov so ugotovili, da se mreža institucij letno ukvarja s 3.000–3.500 primeri, kjer je med vidnimi primeri trpinčenja otrok 60 % telesnega in spolnega trpinčenja, za druge pa je značilno zanemarjanje in psihično nasilje. Raziskava *Mladina 98 oz. Kazalci socialne ranljivosti* pa je na vzorcu mladostnikov med 14. in 16. letom ugotovila, da 79,4 % mladostnikov ni imelo izkušnje o doživetju fizičnega nasilja staršev in le pri 8,2 % so starši uporabili fizično nasilje več kot le enkrat (Ule, 2000). V raziskavi *Študija o starševskem nadzorovanju in prestopništvu adolescentov* (SPMAD), ki je bila opravljena na osnovnošolcih in srednješolcih leta 2011, pa so raziskovalci preverjali konstrukt starševskega vedenja⁶ v primerjavi s stopnjo samonaznanjenega prestopništva (Bertok et al., 2012). Ugotovili so, da nadzor in vedenje staršev bistveno vplivata na prestopništvo mladostnikov, saj je bil večji nadzor povezan tudi z nižjo stopnjo pitja alkohola, kajenja cigaret, uživanja konoplje in drog na splošno.

⁶ Ta konstrukt je povezan z mladoletniškim prestopništvom, saj bolj, kot starši vedo, kaj se dogaja z njihovim otrokom, manj verjetno je, da bi otrok poročal o prestopniškem vedenju in dejanjih (Bertok, Wikström, Hardie in Meško, 2012).

Ko govorimo o nasilju v družini, pa ne smemo pozabiti na dve vrsti nasilja, ki se tudi pogosto pojavljata: a) nasilje med sorojenci – je zelo pogosto in večina jih ta pojav tolerira in obravnava kot normalen del odraščanja, ki bo slej kot prej minil, in b) nasilje mladostnikov nad starši – je ena izmed najbolj prezrtih oblik družinskega nasilja, o kateri se ne govori veliko, saj starši o takšni viktimizaciji neradi spregovorijo (Kanduč, 2001; Filipčič, 2002; Čelesnik in Bobnar, 2004). Bučar Ručman (2004) pravi, da se mladostniki najpogosteje psihično znašajo nad svojimi starši, medtem ko je hujša oblika fizično nasilje pogosto skrito javnosti. Vzroki zanj so lahko različni, od duševnih bolezni in koristoljubja do tega, da se mladostniki, ki so bili žrtve nasilja in zlorabe uprejo nazaj (Bučar Ručman, 2004; Čelesnik in Bobnar, 2004). Prav tako sta se nasilje in odklonsko vedenje do nedavnega najpogosteje pripisovala mladim, ki so prihajali iz nepopolnih družin s slabim socialnoekonomskim statusom, iz družin, kjer sta bila alkoholizem in nasilje pogosta pojava, a dandanes so vse pogostejše ugotovitve, da prestopniki prihajajo tudi iz urejenih družin, saj lahko nanje in na razvoj prestopništva vplivajo tudi drugi dejavniki (Možina in Pinoso, 2004).

3.2 Vpliv vrstnikov

V obdobju adolescence mladostniki širijo svoje socialne mreže, vse manj časa preživljajo s svojo družino, najpomembnejša pa jim postane družba vrstnikov (Gorenc, 2007; Kastelic in Mikulan, 2004; Koprivnikar, Drev, Roškar, Zupanič in Jeriček Klanšček, 2018; Stergar, Scagnetti in Pucelj, 2006). Mladostnik v skupine vrstnikov prinaša vrednote, norme in poglede, ki si jih je izoblikoval v krogu družine, ki so nato na preizkušnji, saj so zdaj njegovi prijatelji in vrstniki tisti, ki mu sporočajo, kako naj se vede, obnaša in oblači (Kastelic in Mikulan, 2004; Meško, 1997). Ker se mladostniki želijo vklopiti in biti priljubljeni med vrstniki, se pogosto podrejajo njenim stališčem in pravilom, kar jim povečuje občutek pripadnosti v skupini in jim vliva samozaupanje (Bučar Ručman, 2004). Mladostniki se v skupinah vrstnikov učijo tudi drugih socialnih veščin, kot so sodelovanje, prilagajanje, postavljanje za druge, s prijatelji preživijo veliko prostega časa, si delijo skupne interese, se udeležujejo istih dejavnosti in skupaj odganjajo osamljenost (Gorenc, 2007). Pogosto pa se tudi pripeti, da se v takšnih skupinah vrstnikov pojavljajo vrstniški pritiski tudi za izvajanje odklonskih vedenj ali pa mladostniki sami izvajajo določena vedenja, s katerimi mislijo, da bodo med vrstniki dosegli ugled in spoštovanje, kar posledično pomeni, da prilagajajo svoja mnenja, stališča in dejanja prevladujočim značilnostim skupine (Čelesnik in Bobnar, 2004; Gorenc, 2007). Čelesnik in Bobnar (2004)

razložita, da mladostnikom v ospredje stopi želja po doživetjih in izkušnjah, po potrjevanju in preizkušanju moči, ki jo želijo izkusiti v skupini, pri čemer opozarjata, da se lahko iz manjših kraj, vandalizma in odklonskega vedenja razvijejo tudi hujši primeri izvajanja prekrškov in kaznivih dejanj.

Dejstvo je, da si večina mladostnikov izbira družbo, ki ima približno podoben vrednostni sistem kakor ta, v katerem so odraščali, kar pomeni, da se tisti, ki niso nagnjeni k nasilju, neradi družijo z vrstniki, ki so nasilni (Bučar Ručman, 2004; Tomori, 2000). Znani rek 'isti ptiči skup letijo' v teh primerih še posebno šteje, saj se mladostniki, ki so nagnjeni k prestopniškemu vedenju, bolj družijo s podobnimi sebi in pogosto tudi oblikujejo subkulture ali scene, ki njene člane združujejo glede na slog oblačenja, izražanja, glasbe in glede na ista stališča in mnenja (Bučar Ručman, 2004; Tomc, 2014). V 90-ih letih so v Sloveniji obstajale subkulturne skupine mladostnikov, kot so skinheadi, pankerji, metalci, bajkerji, 'čefurji'⁷ in ostale skupine, ki so bile pogosto uporniške, nekonformne, politično aktivne in nasilniške ali odklonske (Stanković, Tomc in Velikonja, 1999). Avtorji Dekleva in Razpotnik (2002) in Bučar Ručman (2004) še posebno opozarjajo na 'čefurske' subkulture, za katere je značilno, da prihajajo iz gosto naseljenih urbaniziranih mest (npr. Fužine, Štepanjsko naselje itd.), da so iz nekdanjih držav Jugoslavije in se predvsem družijo v svojem lokalnem okolju ter pogosto začnejo izvajati nasilje nad drugimi. Ti priseljenci in njihovi potomci so pogosteje zastopani v nasilnih dejanjih in medvrstniškem trpinčenju kot storilci in žrtve, v skupinah pa se najpogosteje družijo fantje z nižjim socialnoekonomskim statusom v podobnem starostnem obdobju (Dekleva in Razpotnik 2002; Razpotnik, 2004; Razpotnik in Dekleva, 2015).

V študiji *Deviantnost in nasilje mladih: perspektiva evropskih strokovnjakov z različnih področij glede preventive in nadzora* (YouPrev) je bilo ugotovljeno, da so vsi mladostniki, ki so sodelovali v več kot pet različnih prestopniških dejanjih, dejali, da imajo prijatelje, ki so prestopniški, uživajo droge ali izvajajo nasilna dejanja (Meško in Bertok, 2013b). Tudi raziskava *Študija o samonaznanitvi prestopništva in viktimizacije med mladostniki* (International Self-Report Delinquency Study, ISRD2) je potrdila ugotovitev, da je prestopništvo skupinski pojav, saj se je stopnja prevalece prestopništva povečala za 1,55–2,64-krat, če so se mladostniki družili s skupino prijateljev, in povečala za 1,84–

⁷ Pripadniki: a) katerega koli naroda nekdanje Jugoslavije, živeči v Sloveniji (slabšalni izraz) in b) subkulturne skupine z značilno govorico in vedenjem.

5,73-krat, če so mladostniki to skupino prijateljev prepoznali kot 'tolpo'⁸ (Dekleva in Razpotnik, 2010). Kar 79 % mladostnikov pa je izjavilo, da imajo skupino prijateljev, s katerimi preživljajo večino prostega časa, 25,8 % pa je to skupino razumelo kot 'tolpo'.

3.3 Šola in medvrstniško nasilje

Šola je prva formalna institucija, s katero se mladostniki spoznajo in dolgotrajno ostajajo v stiku, zato je pomembno, kakšen odnos imajo do nje, vrstnikov in učiteljev ter kako dobro se prilagodijo nanjo (Tivadar, 2000). Mladostniki in drugi subjekti, vključeni v šolo, iz svojih primarnih okolij vnašajo vedenjske vzorce, vrednote, norme in stališča, ki se v šoli soočijo z vrednotami, stališči in normami drugih vrstnikov ter splošno sprejetih pravil in vrednot v šoli (Lešnik Mugnaioni, Koren, Logaj in Brejc, 2009; Pušnik, 2012). Lešnik Mugnaioni et al. (2009) opozorijo, da če so v družini pogosti nasilje in nasilno reševanje konfliktov, tiraniziranje in kruto kaznovanje, bo mladostnik najverjetneje vsaj nekaj teh nasilnih vedenjskih vzorcev ponotranjil in jih nato uporabljal v komunikaciji in v odnosu do šole in vrstnikov. Meško in Frangež (2005) poudarjata, da mora biti šola prostor kulture in socializacije, mora biti vzgojna in more biti kraj, kjer se bo mladostnik naučil, kako delati, živeti in najti lastne vrednosti. Šola mora imeti poleg izobraževalne funkcije tudi varovalno vlogo, saj lahko odkriva in preprečuje nasilje nad mladostniki, ki se lahko dogaja v šoli ali v družini, in mora predstavljati prostor, kamor se mladostniki lahko zatečejo, se počutijo varne in vedo, da jih bodo odrasli zaščitili in jim pomagali (Kos-Mikuš, 1992; Lešnik Mugnaioni et al. 2009). Za nekatere mladostnike pa šola vseeno postane prostor, kjer se njihovi problemi le še poglobijo in jo nekateri začnejo celo sovražiti (Meško in Frangež, 2005). Dejavniki, ki lahko vplivajo na mladostnike v šoli, so interesne dejavnosti, (ne)izpolnitev njihovih potreb, odnosi med učenci in učitelji, odnosi s sodelavci, organizacija dela na šoli itd. (Pušnik, 1999).

Oblike nasilja so lahko fizično, psihološko, verbalno, ekonomsko in spolno, avtorji pa omenjajo več vrst nasilja, ki se lahko pojavljajo v odnosu med subjekti: a) medvrstniško nasilje (pljuvanje, ščipanje, odrivanje, zmerjanje, norčevanje, otipavanje, fizično nasilje, obtoževanje, socialna izključenost, izsiljevanje, ločevanje po narodnosti itd.), b) nasilje med učenci in učitelji, c) nasilje med učitelji in drugimi

⁸ V Sloveniji ni t. i. tolpa, kakršne so npr. v Ameriki, zato kot tolpo razumemo manjšo skupino mladostnikov, ki skupaj izvajajo odklonska in v določenih primerih nasilna dejanja.

zaposleni/vodstvom zavoda in č) nasilje med učitelji in starši (Bašič, 2004; Filipčič, Bertok, Karajić, Klemenčič in Muršič, 2017; Lešnik Mugnaioni et al., 2009).

V šoli se mladostniki srečujejo tako z institucionalnim nasiljem⁹ kot z nasiljem, ki nastaja v interakciji in odnosu med vpletenimi v vzgojno-izobraževalnem procesu (Pušnik, 2012). Pušnik (1999) navaja različne oblike psihološkega nasilja in trpinčenja, ki jih mladostnikom lahko povzročajo učitelji ali drugi zaposleni v procesu discipliniranja in kaznovanja. Čeprav se učitelji redko fizično znašajo nad mladostniki (klofutanje, vlečenje za lase ali ušesa in ostale telesne kazni), se lahko nad njimi znašajo s kričanjem, grožnjami, odklanjanjem pomoči, javnim besednim poniževanjem ali žaljenjem, neupoštevanjem nasilja v razredu in ostalimi prikritimi oblikami agresije (protislovno, nejasno, nedorečeno komuniciranje, vzbujanje krivde in moraliziranje) (Pušnik, 1999; Pušnik, 2012). Pušnik omenja ugotovitev raziskave Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti iz leta 2010, kjer je 39,7 % anketirancev že doživelo neko obliko nasilja učitelja. A prav tako kot mladostniki lahko izkušajo nasilje učiteljev, so tudi sami lahko nasilni in se obnašajo odklonsko. Meško in Frangež (2005) poročata, da mladostniki vsako leto v šolah povzročijo ogromno škode (razbijajo in uničujejo pohištvo, igrala, ograje, pripomočke, pišejo po stenah) ter kradejo šolsko in osebno lastnino. Lešnik Mugnaioni in sodelavci (2009) pravijo, da se lahko mladostniki nasilniško obnašajo tudi do učiteljev (so nemirni med poukom, preklinjajo, norčujejo, grozijo, ponižujejo, odrivajo, brajajo, izsiljujejo, fizično napadajo, spolno nadlegujejo in uničujejo lastnine učiteljev). Raziskovalci tudi opišejo, da je leta 2006 Sindikat vzgoje, izobraževanja, znanosti in kulture (SVIZ) med svojimi člani v vzgojno-izobraževalnih zavodih izvedel anketo o pojavu nasilja nad učitelji in vzgojitelji, kjer je več kot 60 % anketirancev navedlo, da vsaj enkrat mesečno obravnavajo nasilje, 80 % pa se jih na delovnih mestih ni počutilo zaščitene. Pri zaznanih oblikah so bile najbolj pogoste verbalne in psihične oblike nasilja, medtem ko le 40 % učiteljev ni nikoli doživelo nobenega fizičnega napada mladostnikov. Uničevanje njihove lastnine doživlja 40 % vprašanih, uničevanje šolske lastnine pa zaznava 83 % anketiranih.

Pojav nasilja med vrstniki (ang. *bullying*) je tudi eden izmed pogostih in resnih problemov, ki je praviloma vezan na širši šolski prostor in se pojavlja na šolah, pred šolami, na poti v šolo in tudi izven nje (Bučar Ručman, 2004; Cvek in Pšunder, 2013; Dekleva, 1996a; Dekleva, 2002; Filipčič, 2015; Filipčič et al., 2017; Lešnik Mugnaioni

⁹ Strukturno nasilje, ki ga izvaja šola s svojim sistemom izobraževanja, discipliniranja in vzgajanja (Pušnik, 2012).

et al., 2009; Mušič, 2004; Pečjak, 2014; Razpotnik in Dekleva, 2015; Šulc in Bučar Ručman, 2019). Ker termina 'bullying' v Sloveniji ni mogoče dobesedno prevesti, se uporabljajo različni izrazi, kot npr. ustrahovanje, trpinčenje, norčevanje, maltretiranje, vrstniško nasilje in medvrstniško nasilje.¹⁰ O medvrstniškem nasilju govorimo, ko gre za fizično, psihično, verbalno, ekonomsko in spolno nasilje, katerega namen je prestrašiti, užaliti, trpinčiti in prizadeti žrtev in kjer obstaja neravnovesje moči med storilcem in žrtvijo, kjer se nasilje pogosto le še stopnjuje in se žrtev napada ne more ali zmore obraniti (Lebar, Nagode in Žerjav, 2017; Pušnik, 2012; Razpotnik in Dekleva, 2015; Stergar, Scagnetti in Pucelj, 2006; Zabukovec Kerin, 2002). Mladostniki lahko nasilje doživljajo kot žrtve, storilci, oboje ali kot opazovalci (Cvek in Pšunder, 2013).

Prvi raziskavi medvrstniškega nasilja sta opravila Dekleva (1996) in Pušnik (1996), kjer so ugotovitve pokazale, da je občasnega nasilja vrstnikov deležnih okoli 20–22 % učencev in da jih pri ustrahovanju drugih sodeluje okoli 13 %. Sledilo je tudi veliko drugih raziskav na temo medvrstniškega nasilja v šoli (Cvek in Pšunder, 2013; Dekleva in Razpotnik, 2002; Lešnik Mugnaioni et al., 2009; Muršič, 2010; Pečjak, 2014; Posnic in Košir, 2016; Pšunder, 2013; Pušnik, 1999), kjer so raziskovalci prišli do različnih ugotovitev, vendar se vsi strinjajo, da precejšen del mladostnikov vsakodnevno doživlja nasilje svojih vrstnikov in se počuti ogroženo. Podatki v raziskavah *Z zdrajem povezano vedenje v šolskem obdobju* (ang. HBSC – Health Behaviour in School Aged Children) kažejo, da se je v obdobju med 2002 in 2018 odstotek mladostnikov, ki so ustrahovali vrstnike, zvišal, da se je povišal tudi odstotek ustrahovanih med 15-letniki in da se je znižal odstotek mladostnikov, ki se pogosteje pretepajo (Jeriček Klanšček et al., 2019). Podatki različnih raziskav tudi kažejo, da učitelji pogosto podcenjujejo resnost nasilja v šolah in ga manj pogosto zaznavajo kot mladostniki (Bučar Ručman, 2004; Lobe in Muha, 2010; Posinc in Košir, 2016; Pušnik, 1999).

3.4 Kibernetsko nadlegovanje in kriminaliteta

S hitrim razvojem in uporabo informacijsko-komunikacijske tehnologije se je vzpostavila nova platforma izvajanja medvrstniškega nasilja, po ang. '*cyberbullying*', ki želi škoditi, ustrahovati ali prizadeti žrtev prek digitalnih medijev (Lebar, Nagode in Žerjav, 2015; Lobe in Muha, 2011; Pušnik, 2012; Pšunder, 2012; Šulc in Bučar

¹⁰ V tem prispevku bomo za prevod termina bullying uporabljali izraz medvrstniško nasilje.

Ručman, 2019; Završnik, 2013; Završnik in Sedej, 2012; Žakelj, 2013). Raziskovalci niso popolnoma zedinjeni glede prevoda in različno slovenijo termin 'cyberbullying', uporablja se npr. 'spletno ustrahovanje' (Lobe in Muha, 2011), 'spletno nadlegovanje' (Pušnik, 2012), 'internetno nasilje' (Pšunder, 2012), 'kibernetsko nadlegovanje'¹¹ (Završnik in Sedej, 2012; Završnik, 2013), 'kibernetsko medvrstniško nasilje' (Šulc in Bučar Ručman, 2019) itd. Pšunder (2012) pravi, da je kibernetško nadlegovanje mogoče povezati z računalniško pismenostjo, kjer storilec žrtev doseže po različnih kanalih v kibernetškem prostoru, predvsem na številnih spletnih družabnih omrežjih (Facebook, Instagram, Twitter, Snapchat, Tik Tok itd.). Kibernetško nadlegovanje obsega ustrahovanje, tiraniziranje, šikaniranje, žaljenje in poniževanje, širjenje neresnic, grožnje, prevare, razkrivanje osebnih podatkov, socialno izključevanje, zalezovanje, prevzemanje identitete žrtev ipd. na družabnih omrežjih, forumih, po e-pošti, na spletnih straneh, klepetalnicah in straneh za izmenjavo multimedjskih vsebin, medtem ko avtorji v večini ločijo tudi mobilno nadlegovanje (seksting, prekomerni klici, neprimerna sporočila in multimedjska sporočila (MMS)) (Lebar, Nagode in Žerjav, 2015; Pšunder, 2012; Završnik, 2013; Završnik in Sedej, 2012; Žakelj, 2013). Pušnik (2012) pravi, da čeprav žrtve pri kibernetškem nadlegovanju ne morejo biti fizično ranjene, se še vedno počutijo ranljive, saj v velikih primerih storilca ne poznajo (ali pa ne vedo, kdo je na drugi strani zaslona), ker se nadlegovanju zelo težko ali celo ne morejo izogniti in ker jih skrbi nenehna možnost posega v njihovo zasebnost. Prav tako komentira, da so v kibernetško nadlegovanje po navadi vključene depresivne in odtujene osebe z nizko samopodobo, žrtve medvrstniškega in drugih oblik nasilja, zdolgočaseni mladostniki in mladostniki, ki se jim nadlegovanje zdi zabavno. Storilci s svojimi dejanji želijo prizadeti, ustrahovati, ponižati, manipulirati ali socialno izključiti žrtve (Šulc in Bučar Ručman, 2019).

V raziskavi *EU Kids Online* iz leta 2010 (anketirani 9–16 let stari mladostniki) sta Lobe in Muha (2011) ugotovili, da je največ mladostnikov, ki doživljajo negativne izkušnje na spletu, starih med 15 in 16 let. Največ otrok je bilo izpostavljenih nadlegovanju na spletu v primeru pošiljanja neprimernih in žaljivih sporočil. Okoli 16 % mladostnikov je prejelo sporočila s spolno vsebino (11 % 11- in 12-letnikov in 25 % najstarejših), kjer so fantje malo pogosteje prejeli takšna sporočila. Mladostniki so tudi precej samostojni pri reševanju težav na spletu, saj se v kar 36 % poskušajo sami spopasti s problemom in so tudi uspešni, kjer jih 46 % osebo blokira

¹¹ V tem prispevku bomo za prevod termina 'cyberbullying' uporabljali izraz kibernetško nadlegovanje.

ali pa nasilna sporočila izbriše (41 %). Vseeno pa so ugotovili, da se mladostniki lahko odzivajo tudi enako nasilno (z enako žaljivimi ali neprimernimi komentarji) in so v takšnih primerih ne samo žrtve, temveč tudi storilci. Približno 9 % anketirancev je že doživelo tudi enega izmed navedenih primerov zlorabe osebnih podatkov, vsak tretji mladostnik je na spletu že vzpostavil stik z osebo, ki je prej ni poznal, okoli 13 % pa se je že odpravilo na srečanje z osebo, ki so jo spoznali na spletu. V raziskavi *YouPrev* sta Meško in Bertok (2013b) ugotovila, da je 13,5 % anketirank in 9,1 % anketirancev poročalo, da so bili nadlegovani na spletu. Razvoj informacijske tehnologije pa ni spremenil le načina komuniciranja na spletu, temveč je začel vplivati tudi na pojav novih oblik kibernetске kriminalitete. Raziskava je pokazala, da se npr. področje kršenja avtorskih pravic z razširjanjem digitalnih medijev vedno bolj širi, saj je bilo nelegalno kopiranje datotek z interneta močno razširjeno med mladostniki, ki so že vsaj enkrat kopirali datoteke na svoj računalnik (59,9 % anketirancev in 47 % anketirank).

3.5 Uporaba drog

Adolescenca je tudi obdobje preizkušanja, oblikovanja stališč in načinov vedenja v povezavi z uporabo dovoljenih in prepovedanih drog¹² in je obdobje, v katerem so mladostniki še zlasti ranljivi, saj uporaba drog lahko negativno vpliva na njihov razvoj in možganske funkcije (Koprivnikar et al., 2018). Uporaba drog se predvsem šteje kot tvegano vedenje za mladostnike, saj škodi zdravju in mentalnemu stanju tako kratko- kot dolgoročno in vpliva na socialne odnose. Stergar et al. (2006) naštejejo različne dejavnike, ki so povezani z uporabo in uživanjem drog med mladostniki: a) socialno-demografski (spol, starost, kulturno okolje, soseska, socialnoekonomski položaj itd.), b) osebni (stres, nizka stopnja samospoštovanja, zlom pod pritiskom, neuspehi v šoli, odnosi v družini itd.) in c) vedenjski (dovzetnost za tveganje, življenjski slog itd.). Uporaba drog je samo ena od oblik tveganega vedenja, s katero mladostnik išče odobravanje in razumevanje v družbi vrstnikov in ki lahko nastane zaradi pritiskov odraslega sveta in pritiska vrstnikov (kjer veljajo drugačna pravila in vrednote) (Bajt, 2007), vendar postane problem večji, ko se med mladimi pojavi odvisnost od drog.

¹² Dovoljene droge so v prosti prodaji (kofein, tobak, alkohol, zdravila itd.), vendar so najpogosteje mladostnikom do dopolnitve njihove polnoletnosti nedovoljene; prepovedane droge pa so tiste, katerih omogočanje uživanja oz. prodaja, promet, predelava in posest je kaznivo (konoplja, heroin, kokain, ekstazi, LSD itd.) (Dvoršek, 2008; Kastelic in Mikulan, 2004).

Ena izmed posledic odvisnosti od drog je tudi povečanje sekundarne kriminalitete in oblik odklonskega ter prestopniškega vedenja (Bučar Ručman, 2004; Grebenc, 2003). Odvisnost od drog in potreba po denarju mladostnike sili v izvajanje manjših kaznivih in prestopniških dejanj (kraja, povzročanje vzporedne škode, preprodaja drog, prekrški v prometu itd.), vendar obstaja tudi obratna korelacija, saj lahko včasih vpletenost v kazniva dejanja in prestopniško subkulturo mladostnikom odpre vrata v svet droge (Krek, 2004; Meško in Frangež, 2005). Grebenc (2003) komentira, da je povezava med uporabo prepovedanih drog in kriminaliteto po eni strani očitna, saj so posest, prodaja, izdelava in pridelava drog ter njenih sestavin prepovedane, vendar je težko popolnoma pritrditi stereotipu, da so uživalci drog, predvsem mladostniki, h kriminaliteti in prestopništvu nagnjena populacija. Meško (2002) tudi komentira, da zveza med uporabo drog in kriminaliteto ni popolnoma vzročna in jasna, saj različni avtorji prihajajo do različnih ugotovitev, zato je posledično sklepanje lahko zmotno.

Dekleva in Sande (2003) sta v raziskavi *Kvalitativna in kvantitativna analiza spreminjanja uporabe tobaka, alkohola in prepovedanih drog med ljubljansko mladino v času srednjega šolanja*, opravljeni leta 2001/2002, ugotovila, da je 71,5 % anketirancev že kadilo (41,3 % jih je kadilo že 40-krat ali več), 95,6 % anketirancev je že poskusilo alkohol (80 % jih je bilo že opitih) in da je že skoraj polovica (46,6 %) anketirancev poskusila konopljo ali hašiš. Levčič (2004) je izvedel raziskavo *Alkohol in mladi* leta 2003 med zaključnimi razredi osnovnošolcev, kjer je ugotovil, da je že 89 % anketirancev poskusilo alkohol, da 30 % anketirancev vsaj enkrat letno pije alkohol ter da je okoli 38 % anketirancev prvič poskusilo alkohol med 5. in 10. letom starosti. Nacionalni inštitut za javno zdravje (NIJZ) je izvedel že 5 raziskav HBSC (2002, 2006, 2010, 2014, 2018), kjer so ugotovili, a) da se je v obdobju 2002–2018 razširjenost tedenskega in dnevnega kajenja znižala med 13-letniki in 15-letniki skupno in pri obeh spolih, z izjemo dnevnega kajenja med 13-letnimi fanti, b) da se je v obdobju 2002–2018 odstotek mladostnikov, ki so bili opiti vsaj dvakrat v življenju, znižal v vseh starostnih skupinah skupno in pri obeh spolih, odstotek tedenskega pitja pa med 13-letniki in 15-letniki skupno in pri obeh spolih in c) da je odstotek mladostnikov, ki so že poskusili konopljo narasel s 17,8 % (2006) na 20,6 % med 15-letniki in 42,4 % med 17-letniki (2018) (Bajt, 2007; Jeriček Klanšček et al., 2019). V štiriletnih intervalih prav tako poteka tudi *Evropska raziskava o alkoholu in preostalib drogah med šolsko mladino* (ESPAD), ki je bila izvedena že 7-krat (1995, 1999, 2003, 2007, 2011, 2015 in 2019), kjer so ugotovili, da je v obdobju 1995–2019: a) odstotek mladostnikov, ki so že vsaj enkrat v življenju kadili, padel z 59 % na 38 %, b)

odstotek mladostnikov, ki so v zadnjem letu (1995) pili alkohol, znašal 73 % in odstotek mladostnikov, ki so kadar koli pili alkohol, znašal 84 % (2019) ter c) odstotek mladostnikov, ki so že poskusili konopljo in hašiš, narasel s 13 % na 23 % (ESPAD Group, 2020; Hibell, Andersson, Bjarnason, Kokkevi, Morgan in Narusk, 1997). Meško in Bertok (2013a), ki sta 2011/2012 opravila raziskavo *YouPrev* v osnovnih in srednjih šolah v Ljubljani in Kranju, ugotavljata, da 77 % otrok, starih 14 let ali manj, še nikoli v življenju ni bilo opitih. V najstarejši skupini anketirancev, starih 16 let ali več, je bilo le približno 40 % otrok, ki v življenju še niso bili opiti. Ugotovila sta tudi, da je v življenju poskusilo konopljo okoli 14 % deklet in 19 % fantov, vendar je bil delež deklet malenkost višji pri večkratnih uporabnikih.

3.6 Mediji in moralna panika

Vpliv medijev je v postmodernej družbi nenehen in dolgoročen, mladostniki pa so nedvomno najbolj dovzetni za različne medijske in kulturne vplive. Mladostniki so prejemniki medijskih sporočil, a vprašljivo je, ali se zavedajo, da so te le konstruktorji družbene resničnosti (Kink, 2009). Še posebno z razmahom mobilne telefonije, računalnikov in spletnih družbenih omrežij so elektronski mediji med mladostniki postali pomembno sredstvo medosebnega komuniciranja in preživljanja prostega časa (Hočevar, 2011). Že leta 1999 je raziskava *Mladi in mediji* pokazala, da osnovnošolci največ prostega časa posvečajo elektronskim medijem (televizija, računalniki, kino itd.) (Erjavec in Volčič, 1999), dandanes pa je poraba časa za raznorazne elektronske medije še večja. V raziskavi *Mladina 2010* so ugotovili, da vse večji delež celotne komunikacije mladostnikov predstavljajo mobilni telefoni, računalniki pa so uporabljeni tudi za zabavo (Lavrič, 2011). Jeriček Klanšček in sodelavci (2019) so v raziskavi HBSC ugotovili, da se le manj kot desetina mladostnikov zaveda težav in znakov problematične uporabe družabnih medijev, da približno petina vsak dan igra igre in da je več kot polovica mladostnikov (64,3 %) vsaj enkrat dnevno ali pogosteje v spletnem stiku s svojimi dobrimi prijatelji.

Elektronski mediji se v precejšnji meri vpletajo v življenje mladostnikov in oblikujejo njihovo nastajajočo identiteto in s svojo konstrukcijo družbene resničnosti vplivajo na njihovo zaznavanje (Kink, 2019). Kink komentira, da tako filmski mediji kot svetovni splet vplivata na zavedanje uporabnikov in določata, kaj je v družbenih odnosih primerno in kaj ne ter jih skušata oblikovati v medijske porabnike. Medijski in filmski prispevki prepogosto vključujejo nasilne vsebine (bodisi v informativnem ali zabavnem sklopu), s čimer nedvomno vplivajo na mladostnike, ki prejemajo in

gledajo takšne vsebine. Stranski vplivi prikazovanja nasilja so pri mladih lahko silni, fizični, čustveni, spoznavni ali vedenjski odzivi (Erijavač in Volčič, 1999), prepogosto zaznavanje nasilja pa lahko vpliva tudi na mladostnikov odnos do nasilja ter vodi do neobčutljivosti do žrtev nasilja v resničnem svetu (Kink, 2009). Mrevlje (1997) je v svoji raziskavi ocenjevala vpliv nasilja v medijih na nasilno vedenje mladostnikov in ugotovila, da so imeli mladostniki, ki so za nasilje v medijih sprejemljivejši, pogosteje neugodne družinske izkušnje in višjo stopnjo agresivnosti. Bučar Ručman (2004) pa opozarja, da obstajajo tudi drugačna mnenja o vplivu množičnih medijev in nasilnih medijskih vsebin na mladostnike, ki pravijo, da je njihovo delovanje na posameznike omejeno in lahko celo predstavljajo osvobajanje agresivnih impulzov.

Nobenega dvoma ni, da mediji o kriminaliteti pogosto poročajo na senzacionalističen, čustven in subjektiven način, kjer se predvsem osredotočajo na najbolj izjemne primere nasilja v obsegu, ki je pogosto nesorazmeren z dejansko količino storjenih kaznivih dejanj (Filipčič, 2002; Grebenc, 2003; Petrovec, 2003). Medijsko predstavljanje kriminalitete ima velik vpliv na pojmovanje njenih razsežnosti in občutkov ogroženosti (Meško, 2002). Pri tolikšni količini prikazanega nasilja v medijih se v javnosti vzbuja občutek, da je kaznovalna politika premila in da je potrebno strožje obravnavanje takšnih kaznivih dejanj in njihovih storilcev (Petrovec, 2003). Sodobna družba še posebno posveča veliko pozornosti in se strogo odziva na mladostniško nasilje in prestopništvo. Poročanje množičnih medijev, odzivi in reakcije družbe na neko novonastalo grožnjo, ki jo spodbudijo prestopniki, pogosto ustvarjajo moralno oz. družbeno paniko, pa čeprav je grožnja zanemarljiva (Bulc, 2003; Filipčič, 2004b; Pogačar, 2004). Grebenc (2003) poda primer, kako mediji ustvarjajo podobe uživalcev drog, kjer so ti šibki grešniki, ki so podlegli nebrzdanim strastem, s čimer v javnosti vzbujajo občutja jeze, šoka in zgražanja. Bulc (2003) in Pogačar (2004) tudi opišeta primer treh fantov, ki so v obdobju enega leta mučili in pobili 41 mačk. Šlo je za izredno odmevno medijsko zadevo, v kateri so, po štirih tednih poročanja, objavili vsaj 50 člankov in komentarjev, v razpravo pa so se začeli vmešavati tudi strokovnjaki in politiki. Ker so primeri serijskih pobojev domačih živali izjemno redki, je šlo v tem primeru za pretirano reakcijo medijev, javno mnenje, ki se je v tem času izoblikovalo, pa je fante obsodilo že pred obravnavo na sodišču. Vsako pretirano poročanje medijev v javnosti sproži reakcijo in posledično vpliva na oblikovanje punitivnih zahtev in intenzivnejšega načina obsojanja prestopnikov ne samo v širši javnosti, temveč tudi v politiki. Takšni redko ponovljivi dogodki samo prilivajo ogenj na diskurze o kriminaliteti, češ da ta vedno bolj narašča in je vedno bolj pogost, Singer (1997) pa misli, da s pretirano reakcijo

in odzivom javnosti in drugih družbenih subjektov (policija, sodišča, državna tožilstva, šole itd.) le pripomoremo k povečani kriminalizaciji dejanj mladostnikov in k utrjevanju recidivizma.

5 Mladoletniška kriminaliteta v Sloveniji

Na statistiko mladoletniškega prestopništva vpliva vrsta dejavnikov, kot npr. politika kazenskega pregona, spremembe kazenske zakonodaje, spremembe pravil znotraj policije, policijsko odkrivanje kaznivih dejanj in temno polje¹³ mladoletniškega prestopništva (Bašič, 1992; Brinc, 2000). Ravno zaradi temnega polja kriminalitete ne bomo nikoli poznali njenega pravega obsega, vendar vseeno lahko mladoletniško kriminaliteto ocenjujemo in merimo z različnimi metodami: a) analiza uradnih statističnih podatkov, b) viktimološke študije in c) samonaznanitvene študije (Tivadar, 2000). Samonaznanitvena študija, o kateri je pisal in jo prvič uporabil že Dekleva (1978), s pomočjo ankete meri viktimiziranost in prestopništvo (predvsem mladostnikov), ki ga anketiranci prijavijo oz. naznanijo sami (Dekleva, 2010; Meško in Bertok, 2013b). Meško in Bertok (2013b) razložita, da so mladostniki najpogosteje ciljna skupina takšnih raziskav zato, ker raziskovalci preko šol lahko pridejo v stik z večino populacije in ker so mladostniki veliko pogosteje pripravljeni odgovarjati na vprašanja s področja kriminalitete, prestopništva in viktimizacije. Omenita tudi prednost takšnih študij, saj imajo raziskovalci možnost, da s številnimi dejavniki preverjajo možne osebne, družinske in okoljske vplive na prestopništvo, a hkrati tudi opozorita, da pogosto ni možno preverjati t. i. svetlega polja kriminalitete, saj študije temeljijo na anonimnosti, mnogo dejanj pa najverjetneje nikoli niti ni bilo prijavljenih policiji, zato jih ni mogoče primerjati s policijskimi uradnimi statistikami.

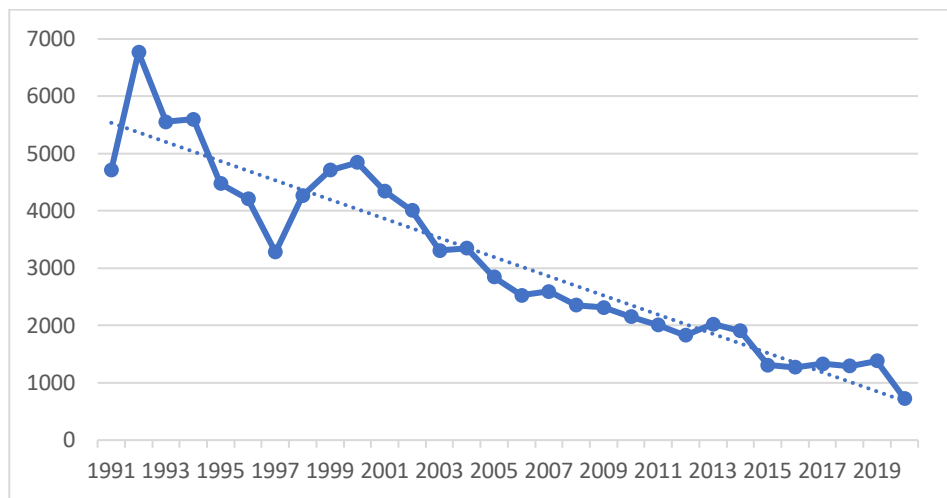
V slovenskem okolju je bilo izvedeno malo število študij, ki bi z uporabo samonaznanitvene študije preverjalo prestopništvo in viktimizacijo med mladostniki. Kot je bilo že omenjeno, je to metodo prvič uporabil Dekleva leta 1978, uporabljena pa je bila tudi v študijah Mladine, kjer so Ule (2000) in ostali raziskovalci v raziskavi *Mladina 98* ugotovili, da se prestopništvo pojavlja pri manj kot 10 % osmošolcev, ki so poročali o majhnem številu prestopniških vedenj (najpogostejši so bili statusni prekrški). Nobena raziskava Mladine se ni sistematično ukvarjala le s samonaznanitvijo prestopništva, kar pa sta izvedla Dekleva in

¹³ Delež kaznivih dejanj, ki ga uradne statistike ne zaznajo, oz. ni nikoli prijavljen organom pregona (Meško in Bertok, 2013b).

Razpotnik (2002) z raziskavo *Odklonskost, nasilje in kriminaliteta – problematika mladine neslovenske narodnosti oz. priseljencev druge generacije*. Ugotovila sta, da se večina fantov v starosti 14–15 let sreča vsaj z eno resno obliko nasilja, da so bila najpogosteje prijavljena kazniva dejanja tatvine v samopostrežbi (20 % anketirancev) in da je različna dejanja telesnega nasilja priznalo okoli 2–7 % anketirancev. Prav tako sta ugotovila število dejavnikov, ki so najbolj vplivali na nasilno vedenje in viktimiziranost, kot npr. moški spol, nagnjenost k tveganjem, slaba družinska klima, uporaba telesnega nasilja v otroštvu in med staršema, konfliktna naravnost med vrstniki itd. Dekleva (2010) je v letih 2005–2007 sodeloval tudi pri mednarodni študiji ISRD2, kjer je ugotovil, da je struktura prestopniških vedenj v Sloveniji podobna strukturi v drugih državah in da so s pojavljanjem prestopništva v različnih državah statistično povezani isti ali podobni socialnonadzorstveni dejavniki. Dekleva in Razpotnik (2010) sta zapisala, da je prestopništvo precej množično, razširjeno in v nekaterih pogledih skoraj normativno vedenje mladostnikov. Med slovenskimi 12–15-letnimi učenci so se kot najpogostejša odklonska vedenja pokazala vandalizem, tatvine in vdiranje v računalniške sisteme. Naslednje glavne ugotovitve, ki jih je Dekleva dognal v študiji ISRD2, so pokazale, da so bili prestopniki večinoma moškega spola, predvsem v primeru nasilja, vandalizma in bolj resnih prekrškov, da so bili mladostniki drugega porekla bolj prestopniški, da je večja navezanost na starše rezultirala v manjšem prestopništvu, da je ugodno šolsko okolje pozitivno vplivalo na manj prestopništva ter da se je stopnja razširjenosti prestopništva povečala, če so se mladi pogosto družili s skupino prijateljev.

Bertok in Meško (2013) sta v študiji SPMAD iz leta 2011 ugotavljala, kakšne občutke mladostniki doživljajo ob izvajanju prestopniških dejanj. Srednješolci, ki so storili že vsaj eno prestopniško dejanje, so v povprečju poročali o manj izrazitih občutkih sramu in krivde kot srednješolci, ki niso poročali o prestopniških dejanjih. Prav tako sta s spremenljivkami, ki so merile občutke sramu in krivde pojasnila največji delež variance pri dejanjih tatvin v trgovinah. Meško in Bertok (2013a) sta med mladostniki, stari 13–17 let, opravila tudi raziskavo *YouPrev*, v kateri sta potrdila tezo, da velik delež mladostnikov vsaj enkrat stori prestopniško dejanje (22 % fantov in 14,8 % deklet) – bodisi v obliki tatvine v trgovini, vloma v stavbo z namenom kraje, kraje vozila, uporabe groženj/orožja za izsiljevanje denarja, sodelovanja v skupinskem pretepu, uživanja droge ipd. Med mladostniki prevladujejo grafitiranje (12,3 %), tatvine v trgovini (9,7 %), poškodovanje tuje lastnine (6,5 %), kraja stvari (denarja) od druge osebe (7,2 %), nošnja orožja ali drugega predmeta, ki se lahko uporabi kot orožje (5,2 %). V raziskavi sta avtorja opravila tudi intervjuje s

strokovnjaki z različnih področij (kriminalisti, socialnimi delavci, psihologi itd.) in jih spraševala, kaj se bo po njihovem mnenju dogajalo na področju mladoletniškega prestopništva do leta 2025. Vsi strokovnjaki so se strinjali, da se kriminaliteta mladih v naslednjih letih ne bo bistveno spremenila, čeprav so kriminalisti opozarjali na uradne statistike, ki so kazale padec skupnega števila dejanj. Večino jih je skrbel le porast temnega polja kriminalitete na področju sodobne tehnologije zaradi hitrega napredka le-te.

Slika 1: Prikaz števila kaznivih dejanj mladoletniške kriminalitete (1991–2020)

Vir: www.policija.si; Brinc (2000); Filipčič (2004)

Kakor lahko vidimo na sliki 1, so se napovedi kriminalistov, policistov in ostalih strokovnjakov uresničile, saj graf nazorno prikaže velik padec števila kaznivih dejanj na področju mladoletniške kriminalitete. Po porastu št. kaznivih dejanj v letu 1992 (s 4709 na 6770), je število, z izjemo manjšega poskoka med letoma 1998 in 2000, vztrajno padalo vse do danes (2019 – 1384, 2020 – 728). Omeniti je treba, da so podatki mladoletniške kriminalitete za leto 2020 nepopolni (trenutno so podatki dostopni le do septembra 2020), vendar se za to leto nedvomno pričakuje velik padec števila kaznivih dejanj zaradi epidemije covid-19, ki je pretresla cel svet. Dekleva (2010) ponudi razlago za vztrajno padanje kaznivih dejanj, ki jih hipotetično lahko povežemo z dvema dogajanjema: a) mladoletniško prestopništvo je v omenjenem obdobju prenehalo biti pomembna družbena tema (tudi mladoletniki so postali bolj umirjeni, manj nasilni, depolitizirani, nezainteresirani za protestiranje itd.) in b)

prilagoditev policije in spremenjeni pogoji delovanja sodstva po 1995 na njegove zmanjšane zmogljivosti.

Zadnjih nekaj let (2018–2020) so najpogosteje zaznana kazniva dejanja med mladoletniki tatvina (najpogostejša); velika tatvina; neupravičena proizvodnja in promet s prepovedanimi drogami, nedovoljenimi snovmi v športu in predhodnimi sestavinami za izdelavo prepovedanih drog; poškodovanje tuje stvari; lahka telesna poškodba; pridobivanje oseb, mlajših od 15 let, za spolne namene; nasilništvo; prikazovanje, izdelava, posest in posredovanje pornografskega gradiva; grožnja; goljufija in ponarejanje denarja (Policija, 2020). Prav tako je policija v letu 2019 opozarjala na številne prijave, predvsem iz tujine, kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost otrok v povezavi z internetom, zaradi česar je bila tistega leta predlagana ustanovitev delovne skupine za preiskovanje spolnih zlorab otrok na spleta, v kateri bodo preiskovalci z izkušnjami s tovrstnimi kompleksnimi preiskavami in znanjem (Policija, 2019).

6 Razprava in zaključek

Prestopništvo je pojav, ki se nedvomno pojavlja po celem svetu ter vključuje prestopniška in odklonska vedenja mladoletnikov. Čeprav se zdi, da je občasno izvajanje prestopniških vedenj normalen potek v procesu družbenega in psihološkega dozorevanja ter ne predstavlja hujše družbene nevarnosti, lahko v določenih primerih postane tudi tvegano, saj se začetni majhni prestopki lahko čez čas spremenijo v nevarnejše in resnejše prestopništvo ter pospešijo razvoj kriminalne kariere (Brinc, 1997, 2000). Slovenski raziskovalci so preučevanje mladoletniškega prestopništva začeli že precej pred osamosvojitvijo leta 1991, vendar so ravno 90-ta prinesla najhitrejši razvoj na tem raziskovalnem področju. Ukvarjali so se predvsem s preučevanjem specifičnih dejavnikov tveganja in zaščitnih dejavnikov (osebnostni dejavniki, družina, šola, vrstniki, mediji itd.) in svojo pozornost usmerili na medvrstniško nasilje. Le malo število študij se je usmerilo v celovito preučevanje mladoletniškega prestopništva in viktimizacije (raziskava Odklonskost, nasilje in kriminaliteta; študija ISRD2 ter raziskavi SPMAD in YouPrev). V zadnjem desetletju je raziskovalno zanimanje za to tematiko upadlo, prav tako ni bila opravljena nobena večja raziskava. Tudi Deklevi (2010) se zdi, da raziskovalce v Sloveniji zadnja leta vedno manj zanima preučevanje mladoletniškega prestopništva, kar je opazno tudi v številu objav in izvedenih raziskav, za kar poda razlago, da mladoletniško prestopništvo kot osrednji koncept ni več dovolj značilen za opis sodobnega

ukvarjanja s tematikami, ki so povezane s prestopništvom. Vzniknile so namreč nove teme, ki so jih raziskovalci včasih obravnavali kot del prestopništva (uporaba drog, vrstniško nasilje itd.), ki so si v teh časih pridobile status neodvisnih tem. Dekleva tudi pravi, da so se po drugi strani raziskovalni interesi preoblikovali skladno z novimi koncepti, ki vključujejo tudi prestopništvo mladoletnikov, vendar se ne ukvarjajo predvsem z njim (socialnopedagoška diagnostika, brezposelnost, socialna izključenost in ranljivost mladih itd.).

Filipčič (2004a) pravi, da se ostrejšje obravnavanje mladoletniške kriminalitete upravičuje z zatrjevanjem, da ta narašča, čeprav statistični podatki policije kažejo drugače. Analiza kaznivih dejanj mladoletniške kriminalitete v Sloveniji ne kaže trenda naraščanja, prav nasprotno, očitno je, da kriminaliteta upada. Res je, da podatki za leto 2020 še niso dokončni, a se, v skladu z upadom kriminalitete drugje po svetu, tudi v Sloveniji zaradi covida-19 pričakuje strm padec. Dekleva (2010) padec v mladoletniški kriminaliteti razloži tudi z virtualizacijo in digitalizacijo življenja ter boljšimi nadzorstvenimi tehnologijami, ki zmanjšujejo priložnosti za izvajanje nekaterih tipičnih kaznivih dejanj mladoletnikov (npr. premoženjska kazniva dejanja). Najpogostejša kazniva dejanja mladoletnikov so dandanes še vedno v veliki meri tatvine in velike tatvine ter prestopniška dejanja, povezana z drogo, vendar policija opozarja tudi na številne prijave zoper spolno nedotakljivost otrok v povezavi z internetom (Policija, 2019).

Leta 2020 se je Slovenija ponovno pridružila *mednarodni študiji o samonaznanitvi prestopništva in viktimizacije med mladostniki*, ki bo že četrta te vrste (ISR4D). V okviru programske skupine *Varnost v lokalnih skupnostih* bo cilj raziskave v Sloveniji ugotoviti in pojasniti izkušnje mladostnikov s prestopništvom in viktimizacijo, preveriti veljavnost kriminoloških teorij in izdelati priporočila za preprečevanje in posredovanje v primeru prestopniškega vedenja mladih. Zbiranje podatkov bo izvedeno v začetku leta 2022, vzorčenje pa bo predvidoma potekalo med mladostniki osnovnih šol, gimnazij, srednjih in poklicnih šol v Ljubljani in Kranju ter specifičnih izrazito ruralnih srednjih in poklicnih šolah (tudi za primerjavo ugotovitev predhodnih študij, ki so bile opravljene na istih območjih). V raziskavi bomo ugotavljali tudi vpliv covida-19 na prestopništvo in viktimizacijo mladostnikov ter opravili primerjavo kriminalitete v urbanem in ruralnem okolju. Z izvedbo te raziskave želimo ponovno obuditi zanimanje za raziskovanje mladoletniškega prestopništva in poskusiti razložiti njegov obseg, pojavne oblike ter vzroke.

Literatura

- Bajec, A. (1994). *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. DZS: Ljubljana.
- Bajt, M. (2007). Tvegana vedenja: uporaba tobaka, alkohola in marihuane. V H. Jeriček, D. Lavtar in T. Pokrajac (ur.), *Z zdravjem povezano vedenje v šolskem obdobju: HBSC Slovenija 2006* (str. 121–150). Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.
- Bašič, K. (1992). Mladoletniška kriminaliteta. *Ptički brez gnezda: glasilo Društva specialnih in rehabilitacijskih pedagogov Slovenije*, 15(31), 58–66.
- Bašič, K. (2004). Varna šola. V A. Anžič, G. Meško in J. Plazar (ur.), *Mladoletniško nasilje: zbornik razprav* (str. 103–113). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve.
- Bertok, E. in Meško, G. (2013). Moralnost mladih glede na njihovo samonaznanjeno prestopništvo – izsledki raziskave SPMAD v Sloveniji. *Varstvoslojje*, 15(1), 97–115.
- Brinc, F. (1997). Kriminaliteta mladoletnikov in kaznovalna politika sodišč v Republiki Sloveniji do konca leta 1994. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 48(1), 26–37.
- Brinc, F. (2000). Pojavnost mladoletniškega prestopništva v svetu in v Sloveniji. V A. Šelih (ur.), *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih* (str. 113–135). Ljubljana: Bonex.
- Bučar Ručman, A. et al. (2004). *Nasilje in mladi*. Novo mesto: Klub mladinski kulturni center.
- Bulc, G. (2003). Serijski morilci – mačk: Moralna panika in mladinsko prestopništvo. *Teorija in praksa*, 40(2), 245–266.
- Cugmas, Z. (2010). Povezanost med mladostnikovimi odnosi s starši in vrstniki ter uživanjem zdravju škodljivih substanc. *Psihološka obzorja*, 19(4), 153–173.
- Cvek, M. in Pšunder, M. (2013). Učenci, žrtve medvrstniškega nasilja. *Revija za elementarno izobraževanje*, 6(4), 105–116.
- Čelesnik, T. in Bobnar, T. (2004). Nasilje nad in med mladimi ter vloga policije. V A. Anžič, G. Meško in J. Plazar (ur.), *Mladoletniško nasilje: zbornik razprav* (str. 125–138). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Policija.
- Dekleva, B. (1978). Samoprijava prekrškov in kaznivih dejanj kot sredstvo odkrivanja temnega polja in kot individualno merilo prestopništva: Poskus validacije. V I. Dizdarevič (ur.), *Ličnost i društvo* (str. 192–205). Sarajevo: Društvo psihologa Bosne i Hercegovine.
- Dekleva, B. (1996a). Nasilje med vrstniki v zvezi s solo – obseg pojava. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 47(4), 355–365.
- Dekleva, B. (2000). Šola, mladina in nasilje. V A. Šelih (ur.), *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih* (str. 137–149). Ljubljana: Bonex.
- Dekleva, B. (2002). Mladi v urbanem okolju in nasilje. V G. Meško (ur.), *Višje slovenske kriminologije* (str. 153–162). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Visoka policijsko-varnostna šola.
- Dekleva, B. (2004). Nasilni odzivi mladih v socialnem kontekstu. V A. Anžič, G. Meško in J. Plazar (ur.), *Mladoletniško nasilje: zbornik razprav* (str. 59–68). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Policija.
- Dekleva, B. (2010). Mladinsko prestopništvo v Sloveniji v mednarodni primerjavi. *Socialna pedagogika*, 14(4), 383–404.
- Dekleva, B. in Sande, M. (2003). *Tri leta kasneje: uporaba drog med dijaki ob koncu srednje šole*. Ljubljana: DrogArt.
- Dekleva, B. in Razpotnik, Š. (ur.) (2002). *Čefurji so bili rojeni tu: Življenje mladih priseljencev druge generacije v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta in Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Dekleva, B. in Razpotnik, Š. (2010). Slovenia. V J. Junger-Tas, I. H. Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Steketeer in B. Gruszczynska (ur.), *Juvenile delinquency in Europe and beyond* (str. 327–340). New York: Springer.
- Dvoršek, A. (2008). *Kriminalistična metodika*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- ESPAD Group. (2020). *ESPAD report 2019: Results from the European school survey project on alcohol and other drugs*. Luxembourg: EMCDDA Joint Publications, Publications Office of the European Union.
- Erjavec, K. in Volčič, Z. (1999). *Odraščanje & mediji: Rezultati raziskave Mladi in mediji*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine.

- Filipčič, K. (2000). Miti o nasilju v družini. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 51(3), 97–206. Ljubljana: MNZ.
- Filipčič, K. (2002). *Nasilje v družini*. Ljubljana: Bonex.
- Filipčič, K. (2004a). Nove usmeritve pri obravnavanju mladoletnih prestopnikov. V G. Meško (ur.), *Preprečevanje kriminalitete – teorija, praksa in dileme* (str. 223–234). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Filipčič, K. (2004b). Odzivi sodobne družbe na nasilje mladih. V A. Anžič, G. Meško in J. Plazar (ur.), *Mladoletniško nasilje: zbornik razprav* (str. 51–58). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Policija.
- Filipčič, K. (2015). Mladoletniško prestopništvo. V A. Šelih in K. Filipčič (ur.), *Kriminologija* (str. 405–432). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Filipčič, K., Bertok, E., Karajič, E., Klemenčič, I. in Muršič, M. (2017). Nasilje v družini kot dejavnik medvrstniškega nasilja. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 68(3), 218–234.
- Globočnik, M. (1997). Nasilniško obnašanje mladih. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 48(1), 38–50.
- Globočnik, M. (2000). *Analiza kršitev javnega reda in miru v Sloveniji v letih 1988–1998*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije.
- Gorenc, M. (2007). Odnosi z vrstniki. V H. Jeriček, D. Lavtar in T. Pokrajac (ur.), *Z zdravjem povezano vedenje v šolskem obdobju: HBSC Slovenija 2006* (str. 107–119). Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.
- Grebenc, V. (2003). Droge in kriminal: kritičen razmislek o njuni zvezi. *Socialna pedagogika*, 7(4), 407–430.
- Hibell, B., Andersson, B., Bjarnason, T., Kokkevi, A., Morgan, M. in Narusk, A. (1995). *The 1995 ESPAD report: Alcohol and other drug use among students in 26 European Countries*. Stockholm: The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN).
- Huselja, A. (2004). Vpliv tranzicije na dejavnike deviantnega obnašanja mladoletnikov. V A. Anžič, G. Meško in J. Plazar (ur.), *Mladoletniško nasilje: zbornik razprav* (str. 227–237). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Policija.
- Kanduč, Z. (2000). Družina in nasilje: nasilje družine in nasilje v družini. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 52(1), 11–20.
- Kastelic, A. in Mikulan, M. (2004). *Mladostnik in droga: Priručnik za starše in učitelje*. Ljubljana: Prohealth.
- Kink, S. (2009). Medijski vpliv na mlado občinstvo: nasilne medijske vsebine. *Sodobna pedagogika*, 60(2), 62–73.
- Koprivnikar, H., Drev, A., Rožkar, M., Zupanič, T. in Jeriček Klanšček, H. (2018). *Od prvega poskusa do pogoste uporabe tobaka, alkohola in kanabisa med mladostniki v Sloveniji*. Ljubljana: NIJZ.
- Kos-Mikuš, A. (1992). Varovalni dejavniki psihosocialnega razvoja – uporabnost za preprečevanje mladoletniškega prestopništva. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 43(1), 25–32.
- Krek, M. (2004). Ukrepi nacionalne strategije na področju drog pri zmanjševanju mladostniške kriminalitete. V G. Meško (ur.), *Preprečevanje kriminalitete – teorija, praksa in dileme* (str. 205–218). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Lampe, A., Krivec, A., Osrajnik, B., Peršin, T., Berčič K., Peterlin, L. ... Zorko, U. (2002). *Šolsko nasilje* (raziskovalna naloga). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Lavrič, M. (2011). *Mladina 2010: Družbeni profil mladih v Sloveniji* [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Slovenski arhiv družboslovnih podatkov.
- Lavš, K. (1994). Uživanje drog kot odsev mladostniškega iskanja identitete in notranje harmonije. *Obzornik zdravstvene nege*, 28(3/4), 93–96.
- Lebar, L., Nagode, M. in Žerjav, N. (2017). Mladoletno prestopništvo in medvrstniško nasilje. V A. Črnak Meglič in B. Kobal Tomc (ur.), *Položaj otrok v Sloveniji danes: situacijska analiza* (str. 247–263). Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.
- Levačič, M. (2004). Alkohol in mladi. V A. Anžič, G. Meško in J. Plazar (ur.), *Mladoletniško nasilje: zbornik razprav* (str. 239–245). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Policija.
- Lisec, M. (2004). Vzgoja – alternativa nasilju. V A. Anžič, G. Meško in J. Plazar (ur.), *Mladoletniško nasilje: zbornik razprav* (str. 83–93). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Policija.
- Lobe, B. in Muha, S. (2011). *Treganja in varnost otrok na internetu: Slovensko poročilo*. Pridobljeno na <http://eprints.lse.ac.uk/46446/1/SloveniaReportSlovenian.pdf>

- Meško, G. (1997). *Družinske vezi na zatožni klopi?* Ljubljana: Educy.
- Meško, G. (2002). *Osnove preprečevanja kriminalitete*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Visoka policijsko – varnostna šola.
- Meško, G. in Frangež, D. (2005). Nasilje in droge v šolskem prostoru. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 56(3), 273–283.
- Meško, G. in Bertok E. (2013a). *Mladoletniško prestopništvo: Nacionalno poročilo projekta YouPrev*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Meško, G. in Bertok E. (2013b). *Mladoletniška kriminaliteta in mladoletniško nasilje: Ugotovitve evropske študije o prestopništvu in preventivnih dejavnostih – Gradivo za socialne delavce*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Možina, K. in Pinosa, R. (2004). Mladi in ulica: kako z nasiljem. V A. Anžič, G. Meško in J. Plazar (ur.), *Mladoletniško nasilje: zbornik razprav* (str. 257–266). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Policija.
- Mrevlje, U. P. (1997). Vpliv nasilja v vizualnih medijih na vedenje mladih. *Medicinski razgledi*, 36(1), 37–56.
- Mušič, T. (2004). Mladoletniška kriminaliteta. V A. Anžič, G. Meško in J. Plazar (ur.), *Mladoletniško nasilje: zbornik razprav* (str. 23–40). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Policija.
- Oven, N. (1995). Kontinuiteta odklonskega vedenja otrok in mladoletnikov ter možnosti napovedovanja prihodnjega vedenja. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 46(1), 38–48.
- Pačnik, T. (1997). Značilnosti mladostništva in mladih prestopnikov. V D. Žagar (ur.), *Prestopništvo mladih – 8. seminar forenzične psihiatrije* (str. 19–26). Ljubljana: Psihiatrična klinika, Center za mentalno zdravje.
- Pavlovič, Z. (1997). *Slabo ravnanje z otroki v Sloveniji: opažanja in obravnave*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Pečar, J. (1991). *Neformalno nadzorstvo*. Radovljica: Didakta.
- Pečjak, S. (2014). *Medvrstniško nasilje v šoli*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Petrovec, D. (2003). *Mediji in nasilje: Obseg in vpliv nasilja v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Pogačar, V. (2004). Medijsko predstavljanje ekscesnih dejanj mladih in odziv javnosti na dogajanja povezana z mladinskim nasiljem na primeru mučenja in pobijanja mačk. V A. Anžič, G. Meško in J. Plazar (ur.), *Mladoletniško nasilje: zbornik razprav* (str. 267–276). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Policija.
- Policija. (2020). *Letno poročilo o delu policije za leto 2019*. Ljubljana: MNZRS. Pridobljeno na https://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/LetnoPorocilo2019_popr.pdf
- Policija. (2021). *Pregled dela policije za prvo polletje 2020*. Ljubljana: MNZRS. Pridobljeno na <https://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/PorociloZaPrvoPolletje2020.pdf>
- Posnic, K. in Košir, K. (2016). Medvrstniško nasilje, kot ga zaznavajo učitelji in učenci osnovne šole. *Revija za elementarno izobraževanje*, 9(3), 5–22.
- Pšunder, M. (2012). Medvrstniško nasilje preko interneta in primerjava s tradicionalnim nasiljem. V M. Senekovič, O. Dečman Dobrnjič, J. Ferik in D. Macura (ur.), *IV. Mednarodni kongres dijaških domov: Modeli vzgoje v globalni družbi* (str. 43–48). Ljubljana: Društvo vzgojiteljev dijaških domov Slovenije.
- Pušnik, M. (1996). *Projekt Trpinčenje med otroki in mladostniki: delovno gradivo*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Pušnik, M. (1999). *Vrstniško nasilje v šolah*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo in šport.
- Pušnik, M. (2012). Nasilje v šoli v krogu nasilja V M. Muršič (ur.), *(O)krog nasilja v družini in šoli, Soočanje šole/ vrtca z nasiljem nad otroki* (str. 107–145). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo.
- Razpotnik, Š. (2004). Nasilje in potomci priseljencev. V A. Anžič, G. Meško in J. Plazar (ur.), *Mladoletniško nasilje: zbornik razprav* (str. 247–256). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Policija.
- Razpotnik, Š. in Dekleva, B. (2015). Medvrstniško nasilje v šoli – socialnopedagoški pogled. *Socialna pedagogika*, 19(3–4), 217–230.

- Renar, T. (2000). Ranljivost, mladi in zasebno okolje. V M. Ule (ur.), *Socialna ranljivost mladib* (str. 145–168). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino.
- Singer, M. (1997). Prestopništvo otrok in mladostnikov. V D. Žagar (ur.), *Prestopništvo mladib – 8. seminar forenzične psihiatrije* (str. 13–18). Ljubljana: Psihiatrična klinika, Center za mentalno zdravje.
- Stankovič, P., Tomc, G. in Velikonja, M. (1999). *Urbana plemena. Subkulture v Sloveniji v devetdesetih*. Ljubljana: Študentska založba.
- Strojnj, M. (1997). Preprečevanje vedenjskih težav na šoli. V D. Žagar (ur.), *Prestopništvo mladib – 8. seminar forenzične psihiatrije* (str. 33–36). Ljubljana: Psihiatrična klinika, Center za mentalno zdravje.
- Šelih, A. (1973). Obravnavanje mladoletnih storilcev prekrškov. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 30(1), 3–14.
- Šelih, A. (1985). *Nekateri vidiki trpinčenja otrok – pravno, medicinsko in socialno-skerbstveno obravnavanje. Raziskava št. 72*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Šulc, A. in Bučar Ručman, A. (2019). Šola in medvrstniško nasilje v Sloveniji – raziskovalni pristopi, metode in metaanaliza dosedanjega raziskovanja v Sloveniji. *Šolsko polje*, 30(1-2), 63–88. doi: 10.32320/1581-6044.30(1-2)63-88
- Tivadar, B. (2000). Mladost kot problem: dejavniki prestopniškega vedenja. V M. Ule (ur.), *Socialna ranljivost mladib* (str. 145–168). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino.
- Tomc, G. (2014). Pop mladina. Primerjava kulturnih študij mladinskih subkultur v Veliki Britaniji in Sloveniji. *Teorija in praksa*, 51(2-3), 306–323.
- Tomori, M. (1997). Družina mladoletnega prestopnika. V D. Žagar (ur.), *Prestopništvo mladib – 8. seminar forenzične psihiatrije* (str. 27–32). Ljubljana: Psihiatrična klinika, Center za mentalno zdravje.
- Tomori, M. (2000). Psihosocialni dejavniki pri mladoletniškem prestopništvu. V A. Šelih (ur.), *Prestopniško in odklonsko vedenje mladib* (str. 89–112). Ljubljana: Bonex.
- Ule, M. (2000). *Mladina '98: Socialna ranljivost mladib* [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov.
- Vodopivec, M. (1997). Šola in možnosti preprečevanja mladoletnega prestopništva. V D. Žagar (ur.), *Prestopništvo mladib – 8. seminar forenzične psihiatrije* (str. 37–40). Ljubljana: Psihiatrična klinika, Center za mentalno zdravje.
- Vuga Beršnak, J. in Prezelj, I. (2020). Indikatorji za prepoznavanje radikalizacije med mladostniki. *Varstvoslovje*, 22(1), 27–42.
- Zabukovec Kerin, K. (2002). Vrstniško nasilje v šoli. V K. Ančić, D. Lešnik Mugnaioni, M. Plaz, N. Venček, T. Verbnik Dobnikar in Š. Veselič idr. (ur.), *Nasilje, nenasilje: priručnik za učiteljice, učitelje, svetovalne službe in vodstva šol* (str. 35–75). Ljubljana: i2.
- Završnik, A. in Sedej, A. (2012). Spletno in mobilno nadlegovanje v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(4), 263–280.
- Završnik, A. (2013). Kibernetsko nadlegovanje: Pojem, metode in pojavnost po svetu in v Sloveniji. V Ambrož, M. (ur.), Filipič, K. (ur.), Završnik, A. (ur.), *Zbornik za Alenko Šelih: kazensko pravo, kriminologija, človekove pravice* (str. 427–448). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Žakelj, T. (2013). Nasilje med mladimi v kibernetskem prostoru: neraziskanost pojava v Sloveniji. *Družboslovne razprave*, 29(74), 107–123.

